

Valentina Krtolica, master
OŠ „Mihajlo Pupin“, Veternik,
Republika Srbija

Marija Novaković

OŠ „Čegar“, Niš

Zoran Mišćević

OŠ „Boško Pakovljević Pinki“

Sremska Mitrovica

UDK 371.3::811
Pregledni članak
Primljen: 25. II 2015.

SPOSOBNOST KOMUNICIRANJA

SAŽETAK: Čovek svakodnevno komunicira na različite načine - verbalnim putem, neverbalno, putem govora, pisma, itd. Komunikacija deteta sa socijalnom sredinom takođe predstavlja neophodan uslov njegovog normalnog razvoja. U radu je izvršena teorijska analiza uloge i razvoja sposobnosti komuniciranja u svim svojim verbalnim oblicima, kroz definisanje pojmova jezika, govora, pisma, njihovih komunikativnih funkcija, ali i opisivanje njihovog međusobnog odnosa i sadejstva. Pored objašnjavanja opštih fenomena vezanih za sposobnost komuniciranja, ovoj temi se pristupa sa nekoliko aspekata, a pre svega sa aspekta razvojne psihologije, pedagogije, ali i metodike nastave, budući da se poseban osvrt posvećuje podsticanju razvoja jezičke inteligencije dece i sposobnosti njihovog komuniciranja uopšte od strane nastavnika.

KLJUČNE REČI: komunikacija, govor, jezik, pismo, inteligencija

Uvod

Komunikacija je pojam koji označava proces razmene iskustava (informisanje i obaveštavanje, ideje, stavovi, uverenja) između pojedinaca i grupa. Svaka komunikacija je uslovljena prirodom predmeta, uzrastom, profesijom, obrazovanjem, jezičkom kulturom, polom, kulturom, političkim poretkom. U knjizi „Pragmatični razvoj“ Ninio i Snou podvlače da deca nisu pasivni primaoci inputa iz spoljašnje sredine, već aktivni učesnici u interpersonalnim susretima, gde je značenje komunikacije zajednički konstruisano od strane učesnika.¹

Govor, a posebno njegovo svojstvo da prenosi značenja tokom socijalne interakcije, obezbeđuje početnu strukturu za kognitivnu aktivnost dece. Socijalni kontekst daje snažnu podršku verbalnom i kognitivnom razvoju na predškolskom uzrastu. Partner u komunikaciji treba da obezbedi, kroz više različitih prilika, zajednički kontekst, „značenjski dijalog“ zavisan od deteta, koji ima svrhu podupiranja u interakciji i napredovanja deteta od posmatrača do ravnopravnog učesnika, koji može da inicira i usmerava komunikaciju. Što se podsticanja razvoja govora tiče Vigotski smatra da je zadatak da se „deci otvori svet umetnosti reči“ i deluje u Zoni narednog razvoja. Podsticanje veštine komunikacije je proces koji obuhvata socijalne, lingvističke i kognitivne veštine. Odrasli su, čini se, najpozvaniji i

---

¹ Ninio, A., Snow, C. (1996). *Pragmatic Development*. Oxford: Westview Press.

najstručniji za obavljanje ovog složenog zadatka. Vršnjačka komunikacija je, po prirodi stvari, smatrana drugorazrednom - još uvek nizak edukativni nivo, nedostatak iskustva, kao i govor koji je tek u razvoju, nisu garanti koji obezbeđuju delovanje u Zoni narednog razvoja.²

Komunikacija je složena delatnost koja obuhvata ne samo razmenu poruka između učesnika, već i niz drugih pojava kao što su: odnos prema partneru u komunikaciji, potom kako se on opaža, procenjuje, koje potrebe komunikacije zadovoljava, koji motivi pokreću aktera komunikacije, kojim se sredstvima ostvaruje komunikacija i kakav je sadržaj poruka koje se prenose. Za uspešno obavljanje komunikacije važna je razvijenost i usvojenost nekih veština, ili normi međusobnog ponašanja u procesu komuniciranja.

1. Sposobnost komuniciranja

Komunikacija i interakcija su nužan uslov dečjeg razvoja. Komunikacija je interakcija putem znakova: neverbalnih (izraza lica, pogleda, mimike, pantomime, gestova) i verbalnih. Komunikacija se takođe razvija i menja i ima razne oblike. U prvoj godini dominira afektivna komunikacija; od 2-3. godine gestovna komunikacija; u 4. i 5. godini sazajna komunikacija; od 6. i 7. socijalna komunikacija.

Afektivna komunikacija je primarna potreba za afektivnim vezivanjem; dete nakon rođenja pored fizioloških potreba ima i potrebe za emocionalnim odnosom i kontaktom sa odraslima; ona se ispoljava kao potreba za ljubavlju, iskazanom na adekvatan način (da mu se odrasli obraća, uzima ga, miluje, ...). *Gestovna komunikacija* - ispoljava se kao potreba za saradnjom u zajedničkoj aktivnosti (nege, hranjenja, kupanja, oblačenja, igre) sa odraslima. *Sazajnu komunikaciju* pokreće dečja potreba za saznavanjem ali i potreba za uvažavanjem od odraslih i njihovom pohvalom; njenu dominaciju označava pojavljivanje velikog broja dečjih pitanja. Dete je veoma radoznalo i tu svoju želju za znanjem može zadovoljiti u komunikaciji sa odraslim. Odrasli se sada pojavljuje pred detetom u svojstvu „erudite sposobnog da razreši sve nedoumice deteta, da dâ nužne podatke, da obezbedi neophodne informacije“.³ *Socijalna komunikacija* se javlja pri kraju predškolskog uzrasta. I za nju je karakteristična velika dečja radoznalost ali se ovoga puta pitanja dece odnose na socijalne pojave, na svet ljudi i njihovih odnosa, prava, dužnosti i obaveza. Dominantan motiv kod ovoga oblika komunikacije je *usmerenje deteta na partnera*, socijalne uloge i odnose. Menja se, znači, odnos prema odraslom. Kod deteta sa ovim oblikom komunikacije snažno je izražena *potreba za uzajamnim razumevanjem i empatijom*, i kao posledica toga, adekvatnije

² Vigotski, L.S. (1983). *Mišljenje i govor*. Beograd: Nolit.

³ Lisina, A. (1986). *Problems of the ontogenesis of communication*. Moskva: Pedagogika.

reagovanje na pohvale i prekore odraslih. Pohvale ga vesele, one su mu prijatne. Prekori ga, naravno, ljute ali ono prihvata da uskladi svoju aktivnost sa primedbama odraslih. Važno mu je da postigne sa odraslima „zajedništvo pogleda i ocena“.⁴

Da bi se sa aspekta problema određene oblasti znanja vodio obrazovni proces, a u ovom slučaju govorne komunikacije, čime se ide u susret potrebama dece, potrebno je da učitelji i vaspitači imaju kvalitetno i široko poznavanje ove oblasti, kao i da uvode znanja u nastavu primereno potrebama razvoja govora pa samim tim i govorne komunikacije kod dece. *Kultura izražavanja* predstavlja jedno od područja u razrednoj nastavi srpskog jezika. Jedan od najvažnijih zadataka ovog nastavnog područja jeste naučiti učenike da pravilno, usmeno i pismeno izražavaju svoje misli i osećanja. Nastavom kulture izražavanja značajno se deluje na razvoj mišljenja i govora kod dece, jer je psihologija dokazala da govor potpomaže pisanje, a pisanje utiče na govor.

U nastavnoj oblasti pisanje učenik, između ostalog, treba da stekne i razvije sledeća znanja i umenja – na osnovnom nivou, učenik treba da: poznaje i koristi ćirilicu i latinicu; sastavlja jasnu, logičnu, gramatički ispravnu i stilski korektnu rečenicu; sastavlja jednostavan ekspozitorni, narativni i deskriptivni tekst i ume da ga organizuje u smisaone celine; svoj jezik prilagođava situaciji i temi; poznaje i primenjuje pravopisnu normu (do nivoa do kojeg se norma obrađuje u prva četiri razreda osnovne škole). Na srednjem nivou, od učenika se očekuje da poznaje i da primenjuje pravopisnu normu do nivoa do kojeg se norma obrađuje u prvih šest razreda, a na naprednom nivou do kojeg se norma obrađuje u svih osam razreda. U oblasti gramatika učenik, između ostalog, treba da zna: da primenjuje književnojezičku normu u vezi sa glasovnim promenama i oblicima reči, da pravilno upotrebljava padeže i glagolske oblike (osnovni nivo).⁵

1.1. Jezik i govor

Jezik je oduvek bio jedan od najvećih fenomena čovekovog života. Čovek je kao društveno biće osećao potrebu da izrazi svoje misli, svoja osećanja i saznanja, da usmeno ili pismeno nešto saopšti, da primi određene poruke i da ih pošalje drugom. Jezik svakog naroda razvijao se kroz istoriju i u tom evolutivnom toku postajao je sve složeniji i bogatiji. Jezik svakog pojedinca u skladu s njegovim razvojem – intelektualnim, psihološkim i društvenim, postaje sve bogatiji i razudjeniji. „Jezik je sistem znakova koji je (govorno i pisano) sredstvo

---

⁴ Ibid.

⁵ (2007). *Predlog obrazovnih standarda za kraj obaveznog obrazovanja*. Beograd: Ministarstvo prosvete i sporta i Zavod za vrednovanje kvaliteta obrazovanja i vaspitanja.

opštenja, sporazumevanja među ljudima. Jezikom čovek saopštava svoje misli i osećanja drugim ljudima. A to znači da je jezik društvena pojava, da je njegov postanak vezan za postanak i razvoj ljudskog društva. Kao najsavršenije sredstvo sporazumevanja on je vezan za misao, pa su mišljenje, svest i jezik u stalnom jedinstvu. Sa usavršavanjem misli, usavršava se i jezik i, prirodno, sa usavršavanjem jezika razvija se i mišljenje”.⁶

Ljudski jezik, kao način sporazumevanja, ima socijalnu prirodu - jezik je „sistem društveno-uslovljenih znakova čija je osnovna funkcija komuniciranje i uopštavanje”⁷, dok govor nastaje u okviru jezika kao njegov oživljeni deo. Govor je „individualna realizacija jezika koja je uvek drugačija i zavisi od uzrasta, psihičke konstitucije, kulturnog nivoa i drugih komponenti svakog čoveka ponaosob i u svakoj prilici posebno”.⁸ Govor (jezik) je jedan od determinišućih činilaca opšteg razvoja deteta; posebno je provokativno pitanje društvenog uticaja na razvoj govora i, odatle, praktičnih implikacija na vaspitno-obrazovni proces. Govor je temelj veštine početne pismenosti - čitanja i pisanja. Receptivni jezik se odnosi na jezik koji dete prima slušajući (ili čitajući), dok je ekspresivni jezik onaj kojim se dete služi kada govori (piše).⁹

Na rođenju dete ima potencijale za govorni razvoj - prvi dečji krik je znak detetovih govornih potencijala. Prva faza razvoja govora je prelingvistička, pregovorna, prvih par meseci po rođenju obeleženo je detetovim vokalizovanjem - kada se oglašava izgovorajući glasove, vokale, što je dokaz da dete može da progovori ma kojim jezikom. Iskustvo sa jednim (maternjim) jezikom ubrzo uslovljava da dete izgovara samo one vokale koje čuje u svojoj sredini. Glasovi se zatim povezuju u slogove, to je faza brbljanja, koju sledi faza udvajanja slogova. Tek na kraju prve ili početkom druge godine, kako istraživanja pokazuju, deca progovaraju.¹⁰ Kad dete progovori, njegov govorni razvoj ide uzlaznom linijom - sa dve godine dete na svom govornom repertoaru ima prosečno 272 reči, sa tri godine rečnik se povećava na 896, sa četiri na 1 540 itd. S obzirom na vrste reči koje deca koriste najviše su zastupljene imenice (osobene, pa zajedničke), najjednostavniji veznici („i, da”, kasnije „ali, ako” i sl.), glagoli i predlozi, zamenice (zamenica „ja” od druge godine), pa pridevi, zatim apstraktne imenice, brojevi i prilozi. U isto vreme od reči - rečenice na početku lingvističke faze, govor deteta napreduje preko telegrafске rečenice (rečenice bez veznika), proste, prosto-

⁶ Stanojčić, Ž., Popović, Lj. (1999). *Gramatika srpskog jezika*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.

⁷ Vigotski, L. (1983). *Govor i mišljenje*. Beograd: Nolit.

⁸ Naumović, M. (1999). *Metodika razvoja govora*, Pirot: VOŠV.

⁹ Ibid.

¹⁰ Vasić, S. (1980). *Veština govorenja*. Beograd: BIGZ.

proširene, do složenih rečenica. Pri tom je receptivni govor uvek bogatiji i razvijeniji od ekspresivnog.

Dete ostvaruje osnovna dostignuća u razvoju govora pre polaska u školu. U ta dostignuća spada: ovladavanje dovoljno obimnim rečnikom, razvoj osnovnih sintaksičkih struktura i gramatičkih pravila maternjeg jezika, formiranje komunikativnih sposobnosti, ovladavanje osnovnim oblicima govora.¹¹

Zahvaljujući revoluciji u razvoju kognitivne psihologije, teorijske lingvistike i računarskih disciplina, polovinom XX veka dolazi do nastanka „kognitivne nauke“, odnosno skupa disciplina koje bi se mogle podvesti pod taj jedinstven naziv, čiji je centar istraživanja ljudska kognicija. Posebno mesto u kognitivnim naukama zauzima pitanje prirode procesa usvajanja jezika, pa razvojna psiholingvistika postaje jedna od centralnih disciplina.¹²

Druga polovina prošlog veka u pogledu usvajanja jezika obeležena je debatom između pristalica teorije urođenosti (nativizma) i teorije učenja (konstruktivizma). Koreni ove rasprave leže u dugoj filozofskoj tradiciji koja im je prethodila. Interesovanje za prirodu ljudskog uma, poreklo saznanja, prirodu jezika i njegovog odnosa prema mišljenju, pa i procesa usvajanja jezika potiče još iz grčko-rimskog perioda.

Nativistička teorija zasniva se na osnovnim idejama generativne teorije Noama Čomskog, koji pretpostavlja da je jezička sposobnost urođena i genetski determinisana, kao i da u osnovi svih jezika leži univerzalna gramatika. Samim tim, tokom procesa usvajanja jezika, za decu nije presudan jezik koji čuju u svojoj okolini (jezički input), već univerzalne pravilnosti koje leže u osnovi tog jezika. Ideja o neadekvatnom jezičkom inputu, bila je ključna potvrda univerzalnosti jezika u nativističkim radovima sve do pojave Teorije principa i parametara, koja pridaje značaj i samom inputu. Prema ovoj teoriji je neophodno da dete u određenoj meri bude izloženo jeziku okoline, da bi se otkrile pravilnosti, odnosno da bi se aktivirali odgovarajući parametri karakteristični za jezik koji dete usvaja.¹³

Za kognitivističku teoriju presudna je uloga kognitivnog razvoja, pošto se pretpostavlja da sam jezički razvoj mora biti uslovljen razvojem saznajnih sposobnosti deteta. Veliki uticaj na ideje naučnika kognitivističke orijentacije imala je konstruktivistička teorija Žana Pijažea, po kojoj je senzo-motorni razvoj deteta najbitniji preduslov za pojavu simboličke funkcije, pa samim tim i govora.

---

¹¹ Ivić, I. (1978). *Čovek kao animal Symbolicum*. Beograd: Nolit.

¹² Pinker, S. (1994). *The Language Instinct*. New York: HarperPerennial, str. 17.

¹³ Carroll, D. W. (1986). *Psychology of Language*. Pacific Grove, CA: Brooks/Cole, str. 16-17.

Socio-kulturna teorija dugo je bila u senci nativističkog i kognitivističkog pristupa, mada danas daje značajne doprinose sagledavanju procesa razvoja. Ova teorija se temelji na učenju Lava Vigotskog i pretpostavlja da je za usvajanje jezika bitna okolina u kojoj dete raste, u pogledu socijalne interakcije koja je presudna za normalan psiho-fizički i jezički razvoj deteta, u pogledu jezika koje dete čuje i na osnovu koga razvija svoj jezik, kao i u pogledu kulturnih obrazaca koji se usvajaju putem jezika.

Neophodno je razlikovati kategorije jezika i govora, mada ih neki poistovećuju. Dok je jezik sistem znakova kojima se ljudi sporazumevaju, govor je individualno korišćenje jezika – to je zvučna manifestacija jezika ili, to je zvučna realizacija jezika čoveka kao pojedinca. Jezik i govor se stalno prožimaju. Govor je zvučna konkretizacija jezika a jezik je proizvod govora, jezik se ostvaruje u govoru. Odnos između jezika i govora, odnos je između opšteg i posebnog, između apstraktnog i konkretnog, između kolektivno-društvenog i individualno-pojedinačnog. Jezik i govor su u potpunosti uslovljeni jedan drugim. Jedan jezik ne bi mogao postojati da se ne ostvaruje u govoru a govor ne bi postojao da ne proizilazi iz jezika. „Jezik je izrastao kao organizacija govora, govor se razvio na bazi jezika – u stalnom uzajamnom dejstvu i prožimanju usled kojeg se menjaju i jedno i drugo”.¹⁴

Govor je samo jedan oblik jezika u kome se upotrebljavaju artikulisani zvuci i reči da bi se saopštile misli i osećanja. Razvoj govora je u stvari razvoj oblikovanja glasova, proces raščćenja koji polazi od nejasnih, neodređenih i slučajno formiranih glasova do jasnih i kontrolisanih glasova.¹⁵

Kada je u pitanju pričanje kao oblik izražavanja u nastavi jezika, ono predstavlja „lično viđenje i s određenom intencijom, namerom, verbalno (usmeno ili pismeno) prikazivanje (objašnjavanje, tumačenje) autentičnih ili fiktivnih događaja, zbivanja, pojava, procesa, te osobina ljudi, životinja i stvari. Pričanje nastaje kao plod opažanja, pamćenja i emocija, konstruktivne mašte, stvaralačke fantazije, analitičko – sintetičkog uopštavanja, kognitivnog i kritičkog mišljenja”.¹⁶ „Pričanje nema gotov sadržaj, kompoziciju, likove, situacije – oni nastaju u mašti učenika dok priča”.¹⁷

Pričanje kao vrsta izražavanja, uvek se mora učenicima pokazivati kao akt stvaralaštva i kao misaoni problem. Bez obzira da li se radi o stvarnim ili izmišljenim motivima, ličnim ili izazvanim uz pomoć slike, datih reči, rečenica, početka ili kraja priče,

¹⁴ Bugarski, R.D. (1995). *Uvod u opštu lingvistiku*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, str. 16.

¹⁵ Nešić, B. (2000). *Osnovi razvojne psihologije*. Jagodina: Učiteljski fakultet, str.141-144.

¹⁶ Radulović, Lj. (1978). Neki aspekti pričanja u nastavi kulture izražavanja (za razrednu nastavu). *Časopis za pedagoška pitanja "Naša škola"*, broj 7-8, 441-449, str. 441.

¹⁷ Milatović, V. (1991). Metodika srpskohrvatskog jezika. u: Lekić Đ. (ur.) *Metodika razredne nastave*. Beograd: Nova prosveta.

ono mora da ima notu ličnog, subjektivnog, novog, stvaralačkog i kreativnog u sebi. „Pričanje je samostalno ‘stvaranje’ logički osmišljenih ili fiktivnih slika, isečaka o životu, jezički skladno oblikovanih”.¹⁸ „Pričanje mora biti celovito – mora da ima svoj početak, tok i završetak”.¹⁹

Dorđe Lekić u svojoj *Metodici razredne nastave* navodi sledeće oblike pričanja koje primenjujemo u razrednoj nastavi: pričanje doživljaja i događaja, pričanje na osnovu mašte, pričanje pod uticajem književnog umetničkog teksta, humorističko pričanje, pričanje po zadatim rečima, pričanje po nizu slika, pričanje prema slici sa celovitim događajem, pričanje na osnovu datog početka, pričanje u dijaloškoj formi, pričanje uz muziku, pričanje na osnovu sažete fabule, pričanje o datom naslovu ili slobodno pričanje.²⁰ Pričanje je lični akt svakog učenika koji u sebi nosi odraz lične kreativnosti i stvaralaštva.

1.2. Govor i pismo

Jezik je u velikoj meri apstraktna pojava. Međutim, samo poznavanje jednog sistema znakova još nije dovoljno za komunikaciju. Za verbalno opštenje je neophodno da se jezik materijalizuje, tj. učini dostupnim čulima. Zato se u svim situacijama jezičkog komuniciranja jezički sistem stavlja u pokret i realizuje, a realizacija jezika jeste govor. Tako je govor skup svih pojedinačnih ostvarenja jezika. Govoreći, mi pokrećemo mehanizme jezika na kojima se zasnivaju govorni činovi. A jezik je šema po kojoj se obrazuju rečenice koje svakodnevno izgovaramo.²¹

Pisanje je grafičko beleženje govora. Ono je vremenom dobijalo svoje posebnosti koje su ga udaljavale od govornog izražavanja. Odavno je poznato da se govorna reč po mnogo čemu razlikuje od pisane. „Za jedan minut govora može se otpremiti u proseku, 100 reči; za jedan minut običnog (tihog) čitanja 250 reči, a brzim čitanjem 600 reči”.²²

Pripadamo vremenu kada se mnogo više pažnje u svakodnevnoj komunikaciji posvećuje govorenju, manje pisanju. Precizni istraživači saznali su da čovek danas 75% svakodnevne komunikacije posvećuje govoru a samo 25% pisanom izražavanju. Drugo istraživanje, obavljeno u jednoj administrativnoj instituciji, pokazalo je sledeće: službenici 16% svog radnog vremena koriste na čitanju, 45% na slušanju, 30% na govorenju a samo 9% na pisanju. Uzmemo li u obzir posebnosti usmenog i pisanog govora, činjenicu da se

---

¹⁸ Radulović, Lj. (1978). Neki aspekti pričanja u nastavi kulture izražavanja (za razrednu nastavu). *Časopis za pedagoška pitanja "Naša škola"*, broj 7-8, 441-449., str. 442.

¹⁹ Lekić, Đ. (1997). *Metodika razredne nastave*. Beograd: JNIP "Prosvetni pregled", str. 144.

²⁰ Ibid., str. 141-150.

²¹ Dikić, N. (2004). *Osnovi retorike*. Beograd: Autorsko izdanje, str. 33.

²² Vasić, S. (1980). *Veština govorenja*. Beograd: BIGZ, str. 17.

međusobno prožimaju i uslovljavaju i da nisu identični, ukazaćemo na njihove bitne karakteristike: usmenim izražavanjem se brže prenose poruke; usmeni govor je efikasniji; usmeni govor je češći; usmeno izražavanje ima svoj stil koji se razlikuje od stila pismenog izražavanja; usmeno izražavanje je obično dio situacije u kojoj se koristi (na njega utiču sredina i vrijeme), a to nije slučaj sa pismenim izražavanjem; informacija govorom je slojevita, a pismom linearna; pismeno izražavanje omogućava da se misaone greške otklone prije ili u toku pisanja, a kod usmenog izražavanja to nije moguće; pisanje je monološko izražavanje, te u toku izražavanja čitaoci ne utiču na formiranje misli; govorni izraz je prirodaniji, a pisani umjetan; pismeni tekst se mnogo brže prenosi u misao nego usmeni (brže se čita nego govori).²³

Kada govorimo o pisanju kao nastavnoj aktivnosti, pod pojmom pisanje obuhvatamo skup znanja, navika, veština i sposobnosti pravilnog grafičkog oblikovanja pisanih slova. Uspešno ovladavanje čitanjem i pisanjem nameće se kao osnovni obrazovni zadatak škole, pismenost je instrument u stalnoj upotrebi tokom života. Tekstovi koji odgovaraju dečjim mogućnostima shvatanja, koji su u saglasju s dečjim potrebama i interesima, mogu uticati na razvoj rečnika. To ukazuje na važnost izbora proznih i poetskih sadržaja i upućuje na važnost metodičke obrade tekstova za rad sa decom pri usvajanju semantičke strane jezika.²⁴ Babić ističe da je za bogaćenje dečjeg rečnika važno organsko povezivanje iskustvenih situacija i različitih konteksta, dok se njihovim menjanjem i povezivanjem, sistematizovanjem i stavljanjem u različite odnose omogućuje usvajanje različitih značenja. Za razvoj rečnika važna je prisutnost ponavljanja na nivou fonema, reči i fraza. Ponavljanjima se u dečjem pamćenju lako fiksiraju određene fraze, izrazi, rečenični obrati i sl, što olakšava usvajanje rečnika.²⁵

Učenici u toku školske godine imaju veliki broj govornih i pismenih vežbi, domaćih zadataka u pisanom obliku, među kojima su često i sastavi različitih vrsta i oblika. Školski pismeni zadaci su „reprezentativni sastavi kojima u određenim periodima u toku školske godine hoćemo da vidimo kakve efekte daje ukupna nastava kulture izražavanja a posebno nastava pismenosti“.²⁶

Marinković o pismenim zadacima kaže sledeće: da „...bi trebalo da budu kruna sistematskog rada na razvijanju pismene kulture. Za uspešnost neophodno je obezbediti:

²³ Milatović, V. (2007). *Usmeno i pismeno izražavanje*. Beograd: CET.

²⁴ Babić, N. (1980). Prilog proučavanju upotrebe tekstova u radu na razvoju i bogaćenju rječnika djece predškolske dobi. *Pedagoški rad: časopis za pedagoška i prosvjetna pitanja*, 5 -6, 247 - 258.

²⁵ Furlan, I. (1963). *Govorni razvoj djeteta*. Beograd: Savremena škola.

²⁶ Ilić, P. (1998). *Srpski jezik i književnost u nastavnoj teoriji i praksi*. Novi Sad: Zmaj, str. 616.

raznovrsne forme, raznovrsne teme, problemske i provokativne naslove, slobodu u razmišljanju, stilu i izrazu, kreativnu klimu koja treba da ohrabri učenike za smelijiu misao i izraz“.²⁷

„Pripremanje učenika za pisanje školskih pismenih zadataka teče u dva vida: u užem i u širem smislu. U užem smislu to su one aktivnosti koje neposrednije doprinose razvoju pismenosti, pa onda i kvalitetnijem pisanju školskih pismenih zadataka, a to su: sve jezičke vežbe, sve pravopisne vežbe i sve stilske vežbe, vežbe u komponovanju sastava i pisanje sastava u školi i kod kuće. Sve to učenika obučava kako treba pisati“.²⁸ Sva vežbanja iz područja kulture jezičkog izražavanja „imaju i jedan vrlo značajan zajednički zadatak: osposobljavanje učenika za samostalno pismeno izražavanje koje se drugačije zove i slobodno, pošto učenik ima potpunu slobodu u njegovoj realizaciji (izbor teme, vreme pisanja, namena, i sl.). Jer, ako u toku prepričavanja, pričanja, opisivanja, izveštavanja i ostalih važnijih vežbanja shvati da su ti oblici jezičkog komuniciranja samo školska obaveza a ne i trajna navika i potreba, onda će njegova kultura govornog i pismenog izražavanja biti veštačka tvorevina od koje neke biti velike praktične koristi“.²⁹ Ali, ako se on povremeno i postepeno i sam odlučuje da nešto napiše, to je pouzdan znak da je siguran u svoju jezičku moć da se valjano izrazi kad god se za to ukaže potreba.

Da bi se to i postiglo, potrebne su dobro organizovane vežbe na posebnim časovima, koje će u početku biti u svemu zajedničke, od posmatranja određene predmetnosti ili rasuđivanja o njoj, preko izrade sastava po planu, do čitanja i vrednovanja urađenog. Zato takva organizacija rada ima nekoliko etapa: uočavanje pojave i analize njene predmetnosti, formulacija teme i određivanje njenih elemenata, prikupljanje tematske građe, izrada plana izlaganja, pisanje sastava.³⁰

1.3. Jezička inteligencija – kako je prepoznati i razvijati

Biti jezički pametan znači posedovati sposobnost dobre komunikacije. Ukoliko volimo reći i načine na koje se one mogu transponovati u neko zvučanje i značenje, ukoliko volimo da čitamo, pišemo ili govorimo, ukoliko uživamo u tome da se poigravamo rečima ili izmišljamo igre sa njima, znači da posedujemo onu vrstu inteligencije koju zovemo jezičkom.

---

²⁷ Marinković, S. (1995). *Metodika kreativne nastave srpskog jezika i književnosti*. Beograd: Kreativni centar, str. 128.

²⁸ Ilić, P. (1998). *Srpski jezik i književnost u nastavnoj teoriji i praksi*. Novi Sad: Zmaj, str. 616.

²⁹ Vučković, M. (1993). *Metodika nastave srpskog jezika i književnosti za III i IV godinu pedagoške akademije*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, str. 175.

³⁰ Ibid., str. 176.

Ova vrsta inteligencije vezuje se za pesnike, pisce, poznavaoce stranih jezika, političare, profesore. Međutim, svaki pojedinac može otkriti svoju jezičku pamet.³¹

Inteligencija je sposobnost snalaženja u novim situacijama ili problem situacijama u kojima za rešenje nije dovoljno staro iskustvo; do rešenja dolazi uviđanjem bitnih odnosa i veza u datoj situaciji i konstruisanjem sredstava rešenja.³² Ovo određenje je samo pokušaj da se iz brojnih definicija inteligencije izdvoji ono što im je zajedničko.

Turner³³ prikazuje različite pristupe u određivanju pojma inteligencije i autore grupiše po kriteriju kako definišu pojam inteligencije. Po tome osnovu ona izdvaja četiri shvatanja koja inteligenciju određuju kao: produkt ili postignuće: testiranja, mišljenja, intelektualnih procesa (Galton, Binet, Burt); svojstvo intelekta koje poseduje pojedinac: koje određuje njegov način mentalnog funkcionisanja (Spearman, Thurstone, Guilford); proces koji posreduje između organizma i sredine; dispozicija, (Ryly, Piaget, Wertheimer); evaluativnu dimenziju: suđenje (Jensen, Hudson).

Još od Bineovog doba otvorene su dileme o inteligenciji, kao što su: jedna opšta ili više nezavisnih sposobnosti; proste (čulne, motorne) i složene (više mentalne) funkcije kao pokazatelji sposobnosti; verbalna i neverbalna priroda inteligencije; odnos između pamćenja (znanja) i inteligencije; pitanje stečenosti i urođenosti inteligencije. I savremeni pristupi izučavanju inteligencije još uvek pokušavaju da, uz nove, razreše ove stare dileme. Najveći broj autora savremenih istraživanja inteligencije može se svrstati u psihometrijski, eksperimentalni, kognitivni, razvojni ili biološki pristup. Međutim, jedan broj autora vidi perspektivu u kombinovanim pristupima: eksperimentalno-kognitivnom, kognitivno-razvojnem, kognitivno-informacionom pristupu.³⁴

Gardnerov model višestrukih inteligencija prevazilazi uvreženu ideju o inteligenciji kao nepromenljivoj, genetski uslovljenoj i urođenoj osobini. Gardner³⁵ uspešno negira tradicionalna shvatanja da je inteligencija jedinstvena sposobnost i dokazuje da postoji najmanje sedam vrsta relativno autonomnih inteligencija. Pored lingvističke, logičko-matematičke i spacijalne inteligencije (koje su od najvećeg značaja u savremenim školama), Gardner tvrdi da ljudi kao vrsta poseduju i muzičku, telesnokinestetičku, kao i interpersonalnu i intrapersonalnu inteligenciju. *Lingvistička inteligencija* se odnosi na govorno izražavanje i govornu fluentnost, kao i na sve oblike i mogućnosti tog izražavanja.

³¹ Armstrong, T. (2004). *Pametniji si nego što misliš*. Beograd: Kreativni centar.

³² Brkić, A. (2000). *Razvojna psihologija*. Užice: Učiteljski fakultet.

³³ Turner, J. (1977). *Psychology For the Classroom*. London: Methuen.

³⁴ Stankov, L. (1991). Savremene perspektive u istraživanju inteligencije. *Psihologija*, 3-4, 13-24.

³⁵ Gardner, H. (2005). *Disciplinarni um: obrazovanje kakvo zaslužuje svako dijete, s onu stranu činjenica i standardiziranih testova*. Zagreb: Educa.

Ova vrsta inteligencije uključuje sposobnost efektivne upotrebe jezika, ali se može posmatrati i kao sredstvo pamćenja informacija.

Verbalna sposobnost, poput većine pojmova kojima se barata u psihologiji, ima logički status konstrukta, dakle pretpostavljenog entiteta koji se ispoljava u opazivom ponašanju i na taj se način identifikuje. Takvo stanje stvari dovodi do toga da značajnu, vrlo često i presudnu, ulogu u određivanju sadržaja psihološkog pojma ima teorijsko polazište, koje u manjoj ili većoj meri diktira uzorak opazivog ponašanja koji ulazi u definiciju konstrukta, kao i način prikupljanja mera odabranog ponašanja. Ako na teorijsko polazište, vrstu i način prikupljanja podataka dodamo način ispitivanja veza među podacima, reklo bi se da su pobrojana praktična načela na osnovu kojih razni autori pokušavaju da sistematizuju pristupe proučavanju intelektualnih sposobnosti, dakle i verbalne sposobnosti.³⁶

Pregled faktora verbalne sposobnosti može se dati na osnovu uticajne studije „Kognitivne sposobnosti ljudi” Džona Kerola.³⁷ Razumevanje jezika je neophodno za rešavanje praktično svih testova sposobnosti, ako ne u samom procesu rešavanja ono barem da bi se razumela uputstva za rešavanje tih testova. Stoga nije uvek lako razlučiti sposobnosti u oblasti jezika od sposobnosti koje se ispoljavaju u drugim domenima kognitivnog funkcionisanja, u domenu rezonovanja, na primer. Kerol je u svojim reanalizama uspeo da izdvoji 371 faktor sposobnosti u domenu jezika koji je kasnije grupisao u 18 klastera. Sve pojedinačne sposobnosti u oblasti razumevanja jezika su prilično povezane zbog toga što svima njima dominira faktor višeg reda – faktor generalne razvijenosti jezika. Istovremeno, ove sposobnosti dovoljno su odvojene od intelektualnih sposobnosti u drugim domenima da bi mogle biti izdvojene kao zasebni faktor.

Kada je u pitanju uticaj učitelja na unapređivanje jezičke inteligencije, učenicima se može objasniti da mogu unaprediti svoje sposobnosti vezane za jezičku inteligenciju. Može im se ponuditi niz aktivnosti, od kojih bi oni trebalo da izaberu one koje im se dopadnu i čine interesantnim. Te aktivnosti mogu biti: čitanje, vođenje dnevnika, odlazak u biblioteku, beleženje („počni da beležiš sve reči koje su ti nepoznate, a na koje nailaziš dok čitaš, gledaš televiziju, slušaš radio“), pričanje („pričaj o čemu god ti se sviđa: izmišljaj sopstvene priče, odredi dan u porodici koji će biti redovan termin za pričanje priča“), popisivanje („napravi spisak nekih važnih knjiga – onih koje su tvoje omiljene knjige, potom onih koje bi voleo da pročitaš ili, na primer, onih koje su ti preporučili drugi“), i igranje („igraj se izgovorenim

---

³⁶ Lalović, D. (2005). Korelaciono-faktorska istraživanja verbalne sposobnosti. *Zbornik Instituta za pedagoška istraživanja*, 37(1), 5-27.

³⁷ Carroll, J.B. (1993). *Human cognitive abilities: A survey of factor-analytic studies*. Cambridge, itd: Cambridge University Press.

rečima, popunjavaj ukrštene reči, rešavaj rebuse, anagrame i ostale zagonetke, smišljaj lozinke“), prikupljanje („prikupi neke omiljene viceve, zagonetke, kalambure, brzalice, dugačke reči, neobične reči, reči sa istim korenom i ispričaj ih svojim drugovima i drugaricama iz razreda, bratu, sestri ili roditeljima“), pisanje, uključivanje („uključi se u neku sekciju u svojoj školi, literarna, recitatorska, novinarska ili dramska sekcija mogu biti tvoji izbor“), posećivanje (posećuj pozorišne predstave).³⁸

2. Zaključak

Čovekova svest o potrebi komunikacije stara je koliko i nagon za opstankom, a snažna kao osećanje gladi ili ljubavi; neophodna kao hrana, voda ili vazduh. Želja da se iskažu misli ili osećanja, da se nekome nešto saopšti, ili reakcija na životno okruženje i različite okolnosti, bili su sastavni deo svakodnevice čovekovog dalekog pretka. Iskonski nagon za spoznajom sveta i napor da se pronikne u tajne prirodnih zakona i pojava, da se o istim iskažu sopstveni stavovi, ili da se saznaju reakcije drugih i dođe do novih saznanja, rodili su ljudski govor koji je još od prapočetaka ljudske civilizacije, pa do danas, bio konstantna osobenost čoveka, znak njegovog raspoznavanja i superiornosti nad svim bićima zemaljskog sveta.

Usvajanje jezika zasigurno predstavlja jedan od najčudesnijih procesa koji se odvijaju u našem mozgu, pogotovo ukoliko imamo u vidu činjenicu da deca do treće godine života govore manje-više kao odrasli. U životu čoveka i društva jezik obavlja niz značajnih uloga koje se mogu klasifikovati na razne načine. Prvenstvo svakako pripada komunikacijskoj funkciji jezika kao osnovnoj i najširoj. S njom je povezana saznajna ili kognitivna funkcija jezika. Jezik igra značajnu ulogu u procesima mišljenja i oblikovanja sveta. Jezik i misao nisu isto, ali između njih postoji velika mera uzajamnog podrazumevanja. Jezik pomaže u uobličavanju pojedinih vidova vanjezičke stvarnosti time što ih izdvaja, imenuje i dovodi u međusobne odnose. On tako učestvuje u izgrađivanju misaonih sadržaja koje prenosi - što znači i u samom saznavanju sveta, koji se čoveku uveliko i otkriva upravo kroz jezik.

Jezik i govor stoje u odnosu koda i poruke, sistema i procesa, govor je jezik u akciji. Komunikacija je moguća kada se učesnici služe istim jezičkim kodom. Kao društvena pojava, jezik postoji i menja se uglavnom nezavisno od volje pojedinaca koji ga nasleđuju od svojih predaka i predaju u nasledstvo potomcima. Jezik i govor su neraskidivo povezani. Niti bi mogao postojati jezik, a da se praktično ne realizuje govorom, niti bi govornu komunikaciju

---

³⁸ Todorov, V. (2011). Jezička inteligencija kod dece - kako je prepoznati i razvijati. *Pedagoška stvarnost*, 57(1-2), 73-82.

bilo moguće ostvariti bez nekog jezika. Govor i jezik su u stalnom sadejstvu i prožimanju usled čega se menjaju i jedno i drugo. Govor je podložan uticaju mnogih praktičnih činilaca koji su u vezi sa psihofiziološkim osobinama čoveka.

Jezik predstavlja kompleksan i zapleten sistem, a deca ne odrastaju razvijajući samo jezik, već istovremeno razvijajući i svoje kognitivne, motoričke, senzorne i perceptivne veštine. Verovatno da mnogi nisu ni svesni u kojoj meri su jezički pametni, a još manje im neko ukazuje na to kako mogu postati još pametniji. Zato bi trebalo da zadatak svakog nastavnika bude da pruži što više prilika da učenici dodatno razvijaju svoju jezičku pamet. Pored škole i nastavnika, veoma važnu ulogu u razvoju jezičke inteligencije imaju i porodica i društvena sredina. Naše istraživanje je pokazalo da je jezička inteligencija (gledana kroz neke aktivnosti) zavisna od školskog, sredinskog, ali i opštekulturnog uticaja.

LITERATURA

1. Armstrong, T. (2004). *Pametniji si nego što misliš*. Beograd: Kreativni centar.
2. Babić, N. (1980). Prilog proučavanju upotrebe tekstova u radu na razvoju i bogaćenju rječnika djece predškolske dobi. *Pedagoški rad: časopis za pedagoška i prosvjetna pitanja*, 5-6, 247 - 258.
3. Brkić, A. (2000). *Razvojna psihologija*. Užice: Učiteljski fakultet.
4. Bugarski, R.D. (1995). *Uvod u opštu lingvistiku*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
5. Carroll, D. W. (1986). *Psychology of Language*. Pacific Grove, CA: Brooks/Cole.
6. Carroll, J.B. (1993). *Human cognitive abilities: A survey of factor-analytic studies*. Cambridge, itd: Cambridge University Press.
7. Dikić, N. (2004). *Osnovi retorike*. Beograd: Autorsko izdanje.
8. Furlan, I. (1963). *Govorni razvoj djeteta*. Beograd: Savremena škola.
9. Gardner, H. (2005). *Disciplinarni um: obrazovanje kakvo zaslužuje svako dijete, s onu stranu činjenica i standardiziranih testova*. Zagreb: Educa.
10. Ilić, P. (1998). *Srpski jezik i književnost u nastavnoj teoriji i praksi*. Novi Sad: Zmaj.
11. Ivić, I. (1978). *Čovek kao animal Symbolicum*. Beograd: Nolit.
12. Lalović, D. (2005). Korelaciono-faktorska istraživanja verbalne sposobnosti. *Zbornik Instituta za pedagoška istraživanja*, 37(1), 5-27.
13. Lekić, Đ. (1997). *Metodika razredne nastave*. Beograd: JNIP "Prosvetni pregled".
14. Lisina, A. (1986). *Problems of the ontogenesis of communication*. Moskva: Pedagogika.
15. Marinković, S. (1995). *Metodika kreativne nastave srpskog jezika i književnosti*. Beograd: Kreativni centar.
16. Milatović, V. (1991). Metodika srpskohrvatskog jezika. u: Lekić Đ. (ur.) *Metodika razredne nastave*. Beograd: Nova prosveta.

17. Milatović, V. (2007). *Usmeno i pismeno izražavanje*. Beograd: CET.
18. Naumović, M. (1999). *Metodika razvoja govora*, Pirot: VOŠV.
19. Nešić, B. (2000). *Osnovi razvojne psihologije*. Jagodina: Učiteljski fakultet.
20. Ninio, A., Snow, C. (1996). *Pragmatic Development*. Oxford: Westview Press.
21. Pinker, S. (1994). *The Language Instinct*. New York: Harper Perennial.
22. Radulović, Lj. (1978). Neki aspekti pričanja u nastavi kulture izražavanja (za razrednu nastavu). *Časopis za pedagoška pitanja "Naša škola"*, broj 7-8, 441-449.
23. Stankov, L. (1991). Savremene perspektive u istraživanju inteligencije. *Pshologija*, 3-4, 13-24.
24. Stanojčić, Ž., Popović, Lj. (1999). *Gramatika srpskog jezika*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
25. Todorov, V. (2011). Jezička inteligencija kod dece - kako je prepoznati i razvijati. *Pedagoška stvarnost*, 57(1-2), 73-82.
26. Turner, J. (1977). *Psychology For the Classroom*. London: Methuen.
27. Vasić, S. (1980). *Veština govorenja*. Beograd: BIGZ.
28. Vigotski, L.S. (1983). *Mišljenje i govor*. Beograd: Nolit.
29. Vučković, M. (1993). *Metodika nastave srpskog jezika i književnosti za III i IV godinu pedagoške akademije*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
30. Čaprić, G. (2007). *Predlog obrazovnih standarda za kraj obaveznog obrazovanja*. Beograd: Ministarstvo prosvete i sporta i Zavod za vrednovanje kvaliteta obrazovanja i vaspitanja.

Valentina Krtolica
Marija Novaković
Zoran Mišćević

COMMUNICATION ABILITY

Summary

We communicate on a daily basis in different ways - verbally, non-verbally, by speaking or in written, and so on. Communication of a child with its social environment is also a necessary condition for its normal development. This paper presents a theoretical analysis of the role and development of communication ability in all its verbal forms, by defining the concepts of language, speech, writing, their communicative functions, and describing their relationship. Apart from explaining the general phenomena related to the ability to communicate, this topic is approached from several aspects, primarily in terms of developmental psychology, pedagogy, and teaching methodology, since it especially focuses on fostering the development of linguistic intelligence of children and generally their ability to communicate by teachers.

Key words: Communication, speech, language, writing, intelligence